UDK: 911.3:314

Navotova D.I.
dotsent, g.f.f.d (PhD)
Şahrisabz davlat pedagogika instituti
Özbekiston, Şahrisabz şahri
Xolmurodova S.I.
talaba
Şahrisabz davlat pedagogika instituti
Özbekiston, Şahrisabz şahri
Ergaşeva N.K..
talaba
Şahrisabz davlat pedagogika instituti
Özbekiston, Şahrisabz şahri

KASBI TUMANI AHOLISINING JOYLAŞUVI VA ZIÇLIGI

Annotatsiya. *Maqolada Qaşqadaryo viloyatining ğarbida joylaşgan Kasbi tumani aholisining joylaşuvi va ziçligi 2000–2026-yillardagi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan. Tuman aholisi 2000-yildagi 127,6 ming kişidan 2026-yilga kelib 223,9 ming kişiga yetgani, örtaça ziçlik esa 1 km² ga 196 kişidan 344 kişiga oşgani aniqlandi. Tuman viloyatdagi eng kiçik maydonga (650 km²) ega bölib, aholi ziçligi viloyat örtaça körsatkiçidan taxminan 2,6 baravar yuqori. Şahar aholisi uluşi (2022-yilda 38,4 %) viloyat örtaçasidan (42–43 %) past bölib, aholining katta qismi suğoriladigan qişloq hududlarida jamlangan. Natijalar hududiy rejalaştiriş, ijtimoiy infratuzilmani joylaştiriş va suv resurslaridan foydalanişni takomillaştirişda qöllanilişi mumkin.*

Kalit sözlar: *aholi joylaşuvi, aholi ziçligi, Kasbi tumani, Qaşqadaryo viloyati, demografik ösiş, şahar va qişloq aholisi, hududiy tahlil.*

Навотова Д.И.
доцент, доктор философии (PhD) по географическим наукам
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Узбекистан, г. Шахрисабz
Холмуродова С.И.
студентка
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Узбекистан, г. Шахрисабз
Эргашева Н.К..
студентка
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Узбекистан, г. Шахрисабз

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ И ПЛОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ КАСБИЙСКОГО РАЙОНА

Аннотация. *В статье на основе статистических данных за 2000–2026 годы проанализированы размещение и плотность населения Касбийского района, расположенного на западе Кашкадарьинской области. Установлено, что численность населения района выросла со 127,6 тыс. человек в 2000 году до 223,9 тыс. в 2026 году, а средняя плотность — со 196 до 344 человек на 1 км². Район имеет наименьшую в области площадь (650 км²), а плотность населения примерно в 2,6 раза выше среднеобластного показателя. Доля городского населения (38,4 % в 2022 году) ниже среднеобластной (42–43 %), а большая часть жителей сосредоточена в орошаемых сельских местностях. Результаты могут быть использованы при территориальном планировании, размещении объектов социальной инфраструктуры и совершенствовании использования водных ресурсов.*

Ключевые слова: *размещение населения, плотность населения, Касбийский район, Кашкадарьинская область, демографический рост, городское и сельское население, территориальный анализ.*

Navotova D.I.
Associate Professor, Doctor of Philosophy (PhD) in Geographical Sciences
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Uzbekistan, Shahrisabz
Xolmurodova S.I.
Student
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Uzbekistan, Shahrisabz
Ergasheva N.K..
Student
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Uzbekistan, Shahrisabz

POPULATION DISTRIBUTION AND DENSITY IN KASBI DISTRICT

Abstract. *The article analyses the distribution and density of the population of Kasbi district, located in the west of Kashkadarya region of Uzbekistan, using statistical data for 2000–2026. The district population grew from 127.6 thousand in 2000 to 223.9 thousand in 2026, while the average density rose from about 196 to about 344 persons per km². Covering only 650 km², the district is the smallest in the region, and its density is about 2.6 times the*

regional average. The urban share (38.4% in 2022) is lower than the regional figure (42–43%), and most residents live in irrigated rural areas. The findings can be used in regional planning, siting of social infrastructure and water resource management.

Keywords: *population distribution, population density, Kasbi district, Kashkadarya region, demographic growth, urban and rural population, regional analysis.*

Kiriş. Aholining hudud böylab joylaşuvi va ziçligi hududiy rivojlanişni belgilovçi asosiy demografik körsatkiçlardan biridir: ular ijtimoiy infratuzilma, bandlik, suv va yer resurslariga bölgan ehtiyojni, şuningdek, hududning iqtisodiy salohiyatini aniqlaşda hal qiluvçi ahamiyatga ega. Qaşqadaryo viloyati bu jihatdan alohida e'tiborga loyiq: viloyat aholisi 2026-yil 1-iyul holatiga 3 745,6 ming kişiga yetgan [2], örtaça ziçlik esa 1 km² ga taxminan 131 kişini taşkil etadi. Taqqoslaş uçun, 1972-yilda viloyatda ziçlik 30,2 kişi, 2003-yilda 83 kişi bölgan edi [1]. Demak, sönggi ellik yilda viloyatning aholi ziçligi 4,3 baravar oşgan.

Viloyat içida aholi bir tekis joylaşmagan. Viloyatning ğarbiy qismidagi Kasbi tumani maydoni böyiça viloyatdagi eng kiçik tuman (0,65 ming km²) hisoblanadi, biroq aholisi soni böyiça örta örinlardan birini egallaydi. Şu sababli tuman aholi joylaşuvidagi yuqori konsentratsiyaning tipik namunasi sifatida ilmiy qiziqiş uyğotadi. Mavjud adabiyotlarda Kasbi tumani odatda viloyatning aholisi ziç joylaşgan suğorma dehqonçilik hududlari qatorida tilga olinadi [3], ammo uning aholi joylaşuvi va ziçligi dinamikasini oçiq statistik ma'lumotlar asosida tizimli körib çiqiş dolzarb vazifa bölib qolmoqda. Hududning tabiiy resurslari va ulardan foydalanişning geografik jihatlari D.I. Navotova va hammualliflari tomonidan örganilgan: Qaşqadaryo viloyati yer resurslaridan qişloq xöjaligida foydalanişdagi hududiy tafovutlar [14], yer resurslaridan foydalaniş samaradorligini aniqlaş tamoyillari [15], viloyat qişloq xöjaligi geografiyasi va uni kartalaştiriş masalalari [16], Özbekistonda rangli metallarning geografik tarqalişi va ulardan foydalaniş xususiyatlari [17] şular jumlasidandir. Mazkur maqola bu yönalişni aholi joylaşuvi va ziçligi nuqtai nazaridan töldiradi.

Tadqiqot usullari va ma'lumot manbalari. Tadqiqotda statistik-tahliliy, qiyosiy-geografik va dinamik qatorlar tahlili usullaridan foydalanildi. Aholi ziçligi aholi sonining hudud maydoniga nisbati sifatida hisoblandi:

$$D = P / S$$

bu yerda D — aholi ziçligi (kişi/km²), P — doimiy aholi soni (kişi), S — tuman maydoni (km²). Barça yillar uçun tuman maydoni 650 km² deb olindi. Davrlararo ösiş sur'ati yillik örtaça ösiş formulasi böyiça baholandi.

Asosiy ma'lumot manbalari: Milliy statistika qömitasi va uning Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasining doimiy aholi soni böyiça e'lon qilingan ma'lumotlari [4, 5, 7], Özbekiston Respublikasi oçiq ma'lumotlar portalidagi viloyat aholisining joylaşuvi böyiça ma'lumotlar töplami [6], şuningdek, viloyat va tumanlarga oid ensiklopedik va ma'lumotnoma manbalari. Viloyat tumanlarini taqqoslaş uçun 2022-yil 1-iyul holatidagi rasmiy aholi soni va tumanlar maydoni ma'lumotlari qöllanildi.

Natijalar va muhokama. Tumanning tabiiy-geografik va ma'muriy tavsifi. Kasbi tumani Qaşqadaryo viloyatining ğarbida joylaşgan bölib, Qarşi, Koson, Nişon va Muborak tumanlari bilan çegaradoş [8]. Tuman 1970-yil oktabrda Ulyanov tumani nomi bilan taşkil etilgan, 1992-yilda Kasbi deb qayta nomlangan [6, 9]. Ma'muriy markazi — Muğlon şaharçasi bölib, u viloyat markazi Qarşi şahridan taxminan 50 km uzoqlikda joylaşgan [6]. Tumanning umumiy maydoni 650 km² bölib, bu viloyat maydonining (28,57 ming km² [10]) atigi 2,3 foizini taşkil etadi va uni viloyatdagi eng kiçik tumanga aylantiradi.

Tuman Qarşi çölida joylaşgan, hududida Maymanoq toğ tizmasi bor [8]. Iqlimi keskin kontinental: yozi issiq, quruq va uzoq, qişi esa qattiq sovuqsiz ötadi. Yanvarning örtaça harorati 0 °C atrofida, iyulniki 28,2–31,6 °C. Yillik yoğin miqdori örtaça 270 mm, qurğoqçilik yillarida 100 mm gaça kamayadi, buğlaniş esa yoğin miqdoridan taxminan ön baravar köp [8]. Tuman va Koson tumani çegarasidan Qaşqadaryo oqib ötadi. Tuproqlari asosan böz tuproq bölib, ayrim joylarda şörlangan; yaylovlarda şuvoq, isiriq, yantoq kabi çöl ösimliklari ösadi.

Bunday şaroitda dehqonçilik faqat suğoriş asosida mumkin, aholi joylaşuvi ham suv manbalari va suğoriladigan yerlar bilan çambarças boğliq.

Ma’muriy jihatdan tumanda töqqizta şahar tipidagi posyolka (Muğlon, Denov, Kasbi, Döstlik, Yangi qişloq, Xöjakasbi, Fazli, Maymanoq, Qatağon) va qişloq fuqarolari yiğinlari mavjud [11]. Ma’muriy-hududiy birliklar soni turli manbalarda turliça körsatilgani islohotlar va çegaralarning özgarib turganini bildiradi, şu bois ularni aniqlaştirişda tuman hokimligi ma’lumotlariga tayaniş zarur.

Aholi soni dinamikasi va tarkibi. Kasbi tumani aholisi 2000–2026-yillarda 1,75 baravar, ya’ni 127,6 ming kişidan 223,9 ming kişigaça ösdi (1-jadval).

1-jadval.

Kasbi tumani aholisi soni va ziçligi dinamikasi

Yil (holat sanasi)	Aholi soni, ming kişi	Ziçlik, kişi/km²
2000	127,6	196,3
2016 (1-yanvar)	181,0	278,5
2019	191,8	295,0
2021	199,8	307,4
2022 (1-iyul)	205,6	316,4
2025 (1-iyul)	219,7	338,0
2026 (1-iyul)	223,9	344,5

Manba: Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi, oçiq ma’lumotlar portali va ma’lumotnoma manbalari [2, 4–6, 8, 11, 12] asosida muallif hisob-kitoblari (S = 650 km²).

Qayd etilgan davrda aholining yillik örtaça ösişi taxminan 2,2 foizni taşkil etdi. Rasmiy statistikaga köra, 2025-yil 1-iyul holatiga tumanning doimiy aholisi 219 680 kişi bölib, ötgan yilning mos davriga nisbatan 2,2 foizga köpaygan [4]. 2022–2026-yillarda tuman aholisi 8,9 foizga ösdi, bu viloyat böyiça ösiş (8,9 foiz) bilan bir xil [2, 5, 7]. Natijada Kasbi tumanining viloyat aholisidagi uluşi ikkala sanada ham 6,0 foizda saqlanib qoldi.

Şahar va qişloq aholisi nisbati deyarli özgarmagan. 2016-yilda tuman aholisining 69,3 ming kişisi (38,3 foiz) şaharlarda, 111,7 ming kişisi (61,7 foiz) qişloqlarda yaşagan [6]; 2022-yilda bu körsatkiçlar mos ravişda 78,4 ming (38,4

foiz) va 125,6 ming kişi (61,6 foiz) böldi [8]. YA'ni olti yilda şahar aholisi 13,1 foizga, qişloq aholisi 12,4 foizga köpaygan va urbanizatsiya sur'ati sezilarli tezlaşmagan. Viloyatda esa şahar aholisi uluşi 2022-yilda 42,8 foiz, 2026-yilda 42,5 foizni taşkil etgan [2, 7], ya'ni Kasbi tumani viloyat örtaçasidan qişloq xarakteri bilan ajralib turadi.

Jinsiy tarkibda erkaklar ustunlik qiladi: 2025-yil 1-iyul holatiga 112 261 nafar erkak (51,1 foiz) va 107 419 nafar ayol (48,9 foiz) yaşagan [4], ya'ni har 100 ayolga 104,5 erkak töğri keladi. Etnik tarkibda özbeklar 86,1 foizni taşkil etadi; şuningdek, tojik, turkman, qirğiz, koreys, tatar, ozarbayjon, arman va boşqa millat vakillari yaşaydi [8].

Aholi ziçligi: viloyat tumanlari bilan taqqoslaş. Kasbi tumani 2022-yil 1-iyul holatiga 1 km² ga 316 kişi ziçlik bilan taqqoslangan töqqiz tuman orasida eng yuqori körsatkiçga ega böldi (2-jadval).

2-jadval.

Qaşqadaryo viloyati ayrim tumanlarida aholi ziçligi (2022-yil 1-iyul)

Tuman	Aholi soni, kişi	Maydoni, km²	Ziçlik, kişi/km²
Kasbi	205 638	650	316,4
Qarşi	261 934	910	287,8
Yakkaboğ	273 288	1 100	248,4
Koson	300 447	1 880	159,8
Kitob	273 060	1 750	156,0
Şahrisabz	228 621	1 620	141,1
Qamaşi	283 172	2 660	106,5
Ğuzor	214 438	2 660	80,6
Muborak	90 979	3 070	29,6

Manba: Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi (aholi soni) [5] va tumanlar maydoni böyiça ma'lumotnoma manbalari [10] asosida muallif hisob-kitoblari. Çegaralari özgargan yoki maydon ma'lumotlari mos kelmaydigan tumanlar jadvalga kiritilmagan.

Viloyatning örtaça ziçligi 2022-yilda 1 km² ga 120 kişi bölgan [7], ya'ni Kasbi tumani bu körsatkiçdan 2,6 baravar yuqori. U Koson va Kitob tumanlaridan taxminan ikki baravar, Muborak tumanidan esa 10,7 baravar ziçroq. Ziçlikning bunday farqi tabiiy şaroit bilan izohlanadi: Muborak tumani asosan çöl

hududlarida joylaşgan bölsa, Kasbi, Qarşi, Yakkaboğ kabi tumanlar suğoriladigan dehqonçilik tarixi qadimiy bölgan hududlar sirasiga kiradi.

Tuman aholisi viloyat aholisining 6,0 foizini, maydoni esa viloyat maydonining 2,3 foizini taşkil etadi. Jon boşiga töğri keladigan umumiy maydon atigi 0,29 gektar (65 ming gektar maydonda 223,9 ming kişi yaşaydi). Qaşqadaryo viloyatida yer resurslaridan foydalanişda hududiy tafovutlar mavjudligi [14] sababli aholi ziçligini yer resurslaridan foydalaniş körsatkiçlari bilan tuman darajasida birgalikda örganiş maqsadga muvofiq. 2000-yillar boşida Kasbi va Qarşi tumanlarida ziçlik 190–200 kişi atrofida baholangan [3]; bizning hisob-kitobimizga köra, 2000-yilda Kasbi tumanida bu körsatkiç 196 kişi bölgan va bu baho bilan mos keladi. 2000–2026-yillarda tumanda ziçlik 148 kişiga yoki 75,5 foizga oşdi; viloyatda esa 2003–2026-yillarda 83 kişidan 131 kişiga, ya’ni 58 foizga ösgan (boşlanğiç yillar farq qilgani uçun taqqoslaş taxminiy).

Şuni ham ta’kidlaş kerakki, umumiy maydonga nisbatan hisoblangan ziçlik tuman içidagi haqiqiy tafovutlarni yaşiradi: tumanning çöl-yaylov va toğoldi qismlari nisbatan siyrak aholili bölişi tabiiy bölgani uçun suğoriladigan yerlar va şaharça atroflaridagi amaldagi ziçlik örtaça körsatkiçdan ança yuqori böladi.

Aholi joylaşuvidagi muammolar va takliflar. Tuman aholisi joylaşuvining asosiy xususiyati — yuqori ziçlik bilan birga qişloq aholisining ustunligi (61,6 foiz) va aholi köpayişining şahar-qişloq nisbatini özgartirmayotganidir. Bu aholining asosan suğoriladigan yerlar va yirik aholi punktlari atrofida jamlanganini körsatadi. Tuman markazi viloyat markazi Qarşi şahriga nisbatan yaqin (taxminan 50 km) joylaşgani ham aholi punktlarining rivojlanişiga ta’sir qiladi, biroq bu ta’sirni miqdoriy baholaş uçun aholi punktlari kesimidagi ma’lumotlar kerak böladi.

Tahlil natijalariga köra, aholi joylaşuvi va ziçligi bilan boğliq törtta asosiy muammo ajratib körsatildi:

1. Suv resurslarining tanqisligi. Yillik yoğin örtaça 270 mm bölib, buğlaniş undan taxminan ön baravar köp [8]; aholi ziçligi oşgani sari içimlik va suğoriş suviga bölgan ehtiyoj ham ortib bormoqda.

2. Yer resurslarining çeklanganligi. Jon boşiga umumiy maydon 0,29 gektar bölib, tuproqning bir qismi şörlangan; suğoriladigan yerlar hisobiga uy-joy qurilişining kengayişi dehqonçilik uçun yaroqli maydonni qisqartirişi mumkin. Bunday vaziyatda yer resurslaridan foydalaniş samaradorligini baholaş tamoyillaridan [15] foydalaniş maqsadga muvofiq.

3. Qişloq aholisining yuqori uluşi va bandlik. Aholining qariyb uçdan ikki qismi qişloqlarda yaşaydi, şu sababli qişloq xöjaligidan taşqari bandlik imkoniyatlarini kengaytiriş zarur. 2022-yilda qabul qilingan hujjatda Kasbi tumani uçun çorvaçilik va töqimaçilik sohalarini rivojlantiriş belgilangani [13] şu yönalişga mos keladi.

4. Aholi punktlari kesimidagi ma’lumotlarning yetişmasligi. Şaharça va mahallalar böyiça aholi soni oçiq manbalarda muntazam e’lon qilinmaydi, bu esa tuman içidagi joylaşuvni aniq baholaşni qiyinlaştiradi.

Muammolarni hal etiş uçun quyidagilar taklif etiladi:

– aholi soni va ziçligini mahalla hamda şaharça kesimida yillik monitoring qiliş va GAT (geoaxborot tizimi) asosida ziçlik xaritasini yuritiş [16];

– suv tejovçi suğoriş texnologiyalarini (tomçilatib suğoriş va şu kabilar) joriy etişni aholi ziçligi yuqori bölgan hududlardan boşlaş;

– suğoriladigan yerlarni qurilişdan himoya qiliş uçun yangi uy-joylarni mavjud şaharça va qişloqlarning çekkasida ixçam joylaştiriş;

– Muğlon, Kasbi va Denov kabi aholi punktlarida töqimaçilik va agrosanoat yönalişida kiçik va örta biznesni qöllab-quvvatlab, qişloq aholisi bandligini oşiriş.

Xulosa. Tadqiqot natijalari Kasbi tumani aholisi joylaşuvi va ziçligi böyiça quyidagi xulosalarga keliş imkonini berdi.

2000–2026-yillarda tuman aholisi 127,6 ming kişidan 223,9 ming kişigaça (75,5 foizga) ösdi, yillik örtaça ösiş taxminan 2,2 foizni taşkil etdi. 2022–2026-yillarda ösiş sur'ati viloyat bilan bir xil bölib (8,9 foiz), tumanning viloyat aholisidagi uluşi 6,0 foizda saqlanib qoldi. Aholi ziçligi 2000-yildagi 196 kişidan 2026-yilda 344 kişiga yetdi. Tuman viloyatdagi eng kiçik maydonga (650 km², viloyat maydonining 2,3 foizi) ega bölsa-da, ziçligi böyiça taqqoslangan töqqiz tuman orasida birinçi örinda turadi va viloyat örtaça körsatkiçidan taxminan 2,6 baravar yuqori.

Aholi joylaşuvining muhim xususiyati — qişloq aholisining ustunligi: 2016–2022-yillarda şahar aholisi uluşi 38,3–38,4 foizda deyarli özgarmadi va viloyat örtaçasidan (42–43 foiz) past böldi. Jinsiy tarkibda erkaklar biroz köproq (har 100 ayolga 104,5 erkak).

Yuqori ziçlik şaroitida asosiy muammolar suv va yer resurslarining çeklanganligi, qişloq aholisi bandligi hamda aholi punktlari kesimidagi ma'lumotlarning yetişmasligi bilan boğliq. Ularni hal etiş uçun monitoring va GAT asosidagi ziçlik xaritasi, suv tejovçi texnologiyalar, qurilişni ixçam joylaştiriş va qişloqdan taşqari bandlikni kengaytiriş çoralari taklif etildi.

Kelgusi tadqiqotlarda mahalla va şaharça kesimidagi aholi soni böyiça ma'lumotlarni tuman hokimligi va statistika bölimidan olib, tuman içidagi ziçlik farqlarini aniq xaritalaş maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кашкадарьинская область // Большая советская энциклопедия; Географическая энциклопеди. — URL: https://gufo.me/dict/bse/%D0%9A%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C.

2. Qaşqadaryo viloyati // Vikipediya [Elektron resurs]. — URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Qashqadaryo_viloyati.

3. Qaşqadaryo viloyati iqtisodiy geografiyasi: öquv materiali [Elektron resurs]. — geostudy.uz. — URL: https://www.geostudy.uz/courses/download?id=231.

4. Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi. Kasbi tumanining doimiy aholisi soni qançaga köpaydi? — 08.08.2025. — URL: https://www.qashstat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/14455-kasbi-tumanining-doimiy-aholisi-soni-qanchaga-ko-paydi.

5. Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi. Hududlar kesimida doimiy aholi soni. — 03.08.2022. — URL: https://qashstat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/8014-hududlar-kesimida-doimiy-aholi-soni-3.

6. Özbekiston Respublikasi oçiq ma'lumotlar portali. Qaşqadaryo viloyat aholisining joylaşuvi töğrisida ma'lumot (ma'lumotlar töplami 98-908) [Elektron resurs]. — URL: https://data.gov.uz/uz/datasets/908?dp-1-sort=G6.

7. Milliy statistika qömitasi. Qaşqadaryo viloyatining demografik körsatkiçlari. — URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/26364-qashqadaryo-viloyatining-demografik-ko-rsatkichlari.

8. Kasbi tumani // Vikipediya [Elektron resurs]. — URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Kasbi_tumani.

9. Касбийский район // Академик [Электронный ресурс]. — URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1517141.

10. Qaşqadaryo Region va uning tumanlari (Qarşi, Koson, Kitob, Yakkaboğ, Şahrisabz, Qamaşi, Ğuzor, Muborak District) // Wikipedia [Electronic resource]. — URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Qashqadaryo_Region.

11. Kasbi District // Wikipedia [Electronic resource]. — URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Kasbi_District.

12. Кашкадарьинская область: население, плотность, территория [Электронный ресурс] // CDIP.uz. — URL: http://cdip.uz/ru/map/4.

13. 2022–2026-yillarda Qaşqadaryo viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantiriş va aholi turmuş darajasini yanada yaxşilaşga doir

qöşimça çora-tadbirlar töğrisida: 2022-yil 20-apreldagi 201-son hujjat [Elektron resurs]. — URL: https://lex.uz/uz/docs/-5971265.

14. Navotova D.I., Şerqulov Ş.I. Qaşqadaryo viloyati yer resurslaridan qişloq xöjaligida foydalanişning hududiy tafovutlari // Özbekiston Zamini. — 2024. — № 2. — B. 114–117. — URL: https://uzzamin.uz/en/magazines/2-2024/qashqadaryo-viloyati-yer-resurslaridan-qishloq-xojaligida-foydalanishning-hududiy-tafovutlari/.

15. Navotova D.I. Main principles for determining the efficiency of the use of land resources // Proceedings of International Educators Conference 2023 (Italy). — 2023. — Vol. 2, No. 2. — URL: https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2734/7272/63fd89dc48006__Italy.pdf

16. Navotova D.I. Qaşqadaryo viloyati qişloq xöjaligi geografiyasi va uni kartalaştirişning ayrim masalalari // Geodeziya, kartografiya va geoinformatika. — 2025. — № 1. — B. 248–[oxirgi bet]. — URL: https://www.researchgate.net/publication/391602622_Geodeziya_NEW_2025_1-son_1.

17. Sultonov Ş.A., Navotova D.I. Özbekistonda rangli metallarning geografik tarqalişi va foydalaniş xususiyatlari // Экономика и социум. — 2024. — № 2(117)-1. — B. 682–690. — URL: https://www.iupr.ru.